

ԴՈՆԱՐԱ ՍԵՐՅՈԺԱՅԻ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

*Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Սանկտ Պետերբուրգի պետական համալսարանի
Արևելագիտության ֆակուլտետի դասախոս*

d.mkrtchan@spbu.ru

ORCID ID: 0009-0005-0658-0821

DOI: 10.54503/978-5-8080-1557-9-177

ՊՈԵԶԻԱՅԻ ԵՎ ԱՐՁԱԿԻ ՍԱՀՄԱՆԻՆ. ԳՐԱԿԱՆ ԷԿԼԵԿՏԻԶՄ

Բանալի բառեր՝ գրական էկլեկտիզմ, պոեզիայի և արձակի փոխազդեցություն, ռուս գրականություն, եվրոպական գրականություն, հայ գրականություն, պոեզիայի և արձակի «սահմանային», «մարզինալ» վիճակներ, տիպաբանական վերլուծություն:

Ներածություն

Պոեզիայի և արձակի փոխազդեցության հարցը և այս փոխազդեցության տեսակները, արձակի մեջ բանաստեղծական ենթաշերտի ակտիվացման խնդիրները և պոեզիայում արձակի ենթաշերտի դրսևորման հարցերը, պոեզիայի և արձակի սահմանին ստեղծված գրական տեքստերի տիպաբանության ուսումնասիրությունը, պոեզիայի և արձակի հարաբերակցությունը պատմական համատեքստում երկար տարիներ շարունակում են մնալ ինչպես ազգային, այնպես էլ արտասահմանյան գրականագետների գիտական հետաքրքրությունների առարկա¹: Բանաստեղծական, արձակ և «սահմանային» («մարզինալ») տեքստերի տարբեր տեսակների ուսումնասիրությունը, դրանց սյուժեի, պատմողական, ժանրային, ռիթմիկ կազմակերպման առանձնահատկությունները, արձակի մեջ բանաստեղծական սկզբունքի կառուցողական և տեքստ ձևավորող դերը, պոեզիայում արձակի դրսևորման

¹ **Тынянов Ю.**, Проблема стихотворного языка. Л., изд-во АCADEMIA, 1924, 139 с.; **Бахтин М.**, Вопросы литературы и эстетики, М., изд-во Художественная литература, 1975, с. 6–71, 72–233: Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве (1924), Слово в романе (1934–1935); **Шкловский В.**, О теории прозы, М., изд-во ФЕДЕРАЦИЯ, 1929, 265 с.; **Веселовский А.**, Историческая поэтика, Л., изд-во Художественная литература, 1940, 649 с.

սկզբունքը արդիական են դառնում գրականության գիտության զարգացման ժամանակակից միտումների լույսի ներքո: Այս առումով պոեզիայի և արձակի փոխազդեցության տիպաբանական ձևերի ուսումնասիրությունը պետք է դիտարկել ինչպես տեսական և պատմական պոետիկայի հիմնական խնդիրների համատեքստում, այնպես էլ տեքստի հետ սերտ կապի մեջ:

Սկսած 18-րդ դարի վերջերից մինչև 19-րդ երկրորդ կեսը՝ հայ, ռուս և համաշխարհային գրականության մեջ տեղի է ունենում գեղարվեստական մտածողության տեսակների փոփոխություն, անցում է կատարվում ավանդականից դեպի անհատական-հեղինակային գրական գիտակցություն²:

Այս գործընթացը բոլորի ուշադրությունը սևեռեց հեղինակի անհատականության դրսևորման գեղարվեստական ամբողջության, նրա կերպարային և ռճական կառուցվածքի առանձնահատկությունների վրա: Բացի այդ, հոետորաբանության նկատմամբ հետաքրքրության անկումը, որն այս պահին նկատելի էր որպես պոեզիայի և արձակի ընկալման և ստեղծման տեսական և գործնական ուղեցույց, խթանեց փիլիսոփայական և գեղագիտական նորհիմքերի որոնման գործընթաց՝ դրանց փոխգործակցության խնդիրը լուծելու համար:

Այսպիսով, ժամանակակից գրականագիտության հետաքրքրությունը պոեզիայի և արձակի, չափածոյի և արձակի գեղագիտության նկատմամբ պայմանավորված է այս դարաշրջանի համար առավել ներկայացուցչական տեքստային կառուցվածքների տեսակները նկարագրելու անհրաժեշտությամբ: Դրանք բացահայտում են պոեզիայի և արձակի փոխազդեցության բնորոշ մոդելները գեղարվեստական ամբողջության մեջ՝ ինչպես համաժամանակյա, այնպես էլ տարժամանակյա կտրվածքով: Վերջապես, անհնար է անտեսել այն պահերը, երբ պոեզիան սահուն հոսում է արձակի մեջ, և արձակն իր հերթին հագեցնում է բանաստեղծությունը այնպիսի հեղինակների ստեղծագործություններում, ինչպիսիք են Ն. Կարամզինը, Վ. Ժուկովսկին, Կ. Բատյուշկովը, Ա. Պուշկինը, Մ. Լերմոնտովը, Ն. Գոգոլը, Հ. Թումանյանը, Ե. Չարենցը, Վ. Տերյանը և այլք: Այս փոխգործակցության «մեխանիզմը»

² Категории поэтики в смене литературных эпох / С.С. Аверинцев [и др.] // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. М., изд-во «Наследие», 1994, с. 3–38.

բացահայտում է ինչպես գրականության զարգացման ընդհանուր միտումները, որոնք կապված են պոեզիայից արձակ, տեքստից էպոս շարժման հետ, այնպես էլ դրանցից յուրաքանչյուրի անհատական ստեղծագործական էվոլյուցիան:

Գրական էկլեկտիզմը դառնում է այս շրջանի հիմնական հատկանիշներից մեկը, երբ հեղինակները փորձեր են կատարում ձևի և բովանդակության հետ՝ համատեղելով մշակութային տարբերազդեցություններ:

Գրականության մեջ բանաստեղծական և արձակ տարրերի համակցման վերլուծությանն է նվիրված սույն հոդվածը: Փորձ է արվել բացահայտելու գրական էկլեկտիզմի՝ որպես գրական երևույթի առանձնահատկությունները, նրա դրսևորման ձևերը ուս, հայ և համաշխարհային գրականության մեջ:

Թեման ուսումնասիրելու համար կիրառվել է համապարփակ մոտեցում, որը ներառում է վերլուծության գրապատմական, համեմատական և տիպաբանական մեթոդներ: Սա մեզ թույլ է տալիս համակողմանիորեն դիտարկել գրականության մեջ պոեզիայի և արձակի ավանդույթների փոխազդեցությունն ու հակազդեցությունը:

Պատմական համայնքային

Էկլեկտիզմը հունական մշակույթի կարևոր առանձնահատկությունն է, առանց որի հնարավոր չէր լինի նեոպլատոնական փիլիսոփայական սինթեզը, որը սկսվեց Ալեքսանդրիայում: Այնուամենայնիվ, այն ուսումնասիրվել է հիմնականում փիլիսոփայության նյութի հիման վրա: Փիլիսոփայության այսպիսի ներկայացումը սկսվում է Փոթամոն/ Ալեքսանդրացուց³, և նրա հնարավոր ժամանակակիցներն են Փիլոնը, Արիա Դիդիմը, Եվդոր Ալեքսանդրացին:

«Էկլեկտիզմ» եզրույթը, որն առաջին անգամ հիշատակվել է հույն փիլիսոփա Փոթամոն Ալեքսանդրացու կողմից, հին և նոր դարերի շեմին դարձավ մտավոր կյանքի կարևոր կողմերից մեկն Ալեքսանդրիայում: Տարբեր փիլիսոփայական դպրոցներից գաղափարներ ընտրելու Փոթամոնի մոտեցումը հանգեցրեց նոր տեսլականի առաջացմանը,

³ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М.: изд.-во «Мысль», 1979. Кн. I, 24.

որտեղ բազմազանությունն ու սինթեզը դառնում էին բազմաշերտ գրական ոճերի ձևավորման հիմքը:

Հեգելը, վկայելով հույն փիլիսոփա Դիոգեն Լաերտացու աշխատությունը⁴, նշում էր, որ էկլեկտիզմը չպետք է ընկալվի որպես անկման նշան, այլ հակառակը՝ որպես մշակութային փոխգործակցության բնական դրսևորում⁵: Հեգելը ընդգծել է էկլեկտիկայի կարևորությունը՝ դիտարկելով այն որպես հունական մշակույթի հիմնական հատկություն, որը միտված էր միավորելու տարբեր ուսմունքներ և ոճեր: Ըստ նրա՝ էկլեկտիզմը լայնորեն ընկալվում է որպես աշխարհայացքի հատուկ տեսակ և փիլիսոփայական ու կրոնական, դիցաբանական ու գեղարվեստական տարբեր ուսմունքներ, պատկերներ, ոճեր համատեղելու, օրգանական ամբողջության բերելու գիտակցված քայլ:

Հատկանշական է, որ Եգիպտոսը հայտարարվում է Հերմես Թորի կողմից մարդկությանը տրված փիլիսոփայության ծննդավայր: Այնտեղ էլ ծնվել է պոեզիան, հենց Եգիպտոսում է ոգեշնչում ստացել Օրփեոսը⁶, Հոմերոսը ոչ միայն այցելել է Եգիպտոս, այլև իր բանաստեղծությունների սյուժեները փոխառել է Մեմֆիսում, Հեփեստոս-Պտախի տաճարին կից գրադարանում պահվող գրքերից, իսկ գրադարաններն առաջին անգամ հայտնվել են Եգիպտոսում⁷, առասպելական Փարավոն Օսիմանդիայի օրոք (ներկայումս նույնացվում է ՌամզեսII-ի հետ): Եգիպտացիներից իմաստություն են սովորել Սոլոնը, Պլատոնը, Եվդոքսիոսը, Պյութագորասը, Լիկուրգուսը: Եգիպտական իմաստունների դիցապատմական ասքերիօրինակները հետագայում տեղ են գտել նաև հայ հնագույն գտել նաև հայ պատմագրության հնագույն հուշարձաններում:

Ալեքսանդրիայի մտավոր էլիտայի կյանքի և գործունեության հռոմեական շրջանը շատ ավելի լավ է լուսաբանված՝ սկսած Փոթամոնից, այնուհետև՝ Սենեկայի ուսուցիչ Սոտիոն Ալեքսանդրացուց: Էկլեկտիզմի մասին հիմնական տեղեկությունները տեղ են գտել Փիլոն Ալեքսանդրացու ժառանգության մեջ: Հատկանշական է, որ Ալեքսանդրիայի և ն-

⁴ Նույն տեղում

⁵ Гегель Г., Лекции по истории философии. СПб.: изд.-во «Наука», 1994, Кн. 3, с. 105.

⁶ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Кн. I, 2.

⁷ Диоген Лаэртский, О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Кн. III, с. 61.

րա դպրոցների պատմության առաջին երեք դարերի էկլեկտիզմը հենց որպես աշխարհայացքի տեսակ, ձևավորվել է հատուկ մշակութային միջավայրի ազդեցության տակ: Իսկ Փոթամոնի ու Փիլոնի կողմից ստեղծվել են համակարգերի հիմնարար սկզբունքները: Ճիշտ է, հռոմեական ժամանակաշրջանում այս մշակութային միջավայրը, որտեղ ամեն ինչ արդեն պատրաստ էր փիլիսոփայական դպրոցների միավորման համար, մեծապես բարդանում և "նոսրանում" է՝ այնտեղ քրիստոնեության, գնոստիցիզմի, միթրաիզմի մուտքով, իսկ եգիպտական ավանդական մշակույթը, որի հետ մտավորականները ձգտում էին միասնության, դեռևս առաջին փուլում, ավելի ու ավելի է կորցնում կապը իրականության հետ և աստիճանաբար մահանում է:

Հարց է ծագում՝ հնարավո՞ր էր արդյոք այդքան տարբեր մշակույթների սինթեզ: Քանի որ համաշխարհային մշակույթը մեզ տալիս է էկլեկտիզմի ամենավառ նմուշները XIX դարի երկրորդ կեսի ճարտարապետության մեջ, կարող ենք դիմել այս պատմական ժամանակաշրջանին և հաշվի առնել դրա արդյունքները:

Հայտնվում են սինթեզի երկու տեսակ՝ մեկը՝ հիմնված Վերածննդի ավանդույթների միացման վրա, բարոկկո, ռոկոկո, կլասիցիզմ, մյուսը՝ ռոմանական, գոթական, բյուզանդական, մավրական մոտիվների խառնուրդի վրա: Առաջին տեսակը երկրորդի հետ համատեղելը նկատելի արդյունքներ չի տվել:

Ալեքսանդրյան պոեզիայում հեղինակի հմտությունն ու գիտական հմտությունները տարօրինակ կերպով համակցված են՝ արտահայտված դիցաբանության, պատմության, աստղագիտության, աշխարհագրության և այլ գիտությունների վերաբերյալ տեղեկատվության առատությամբ, որոնք հեղինակները առատորեն շռայլում են են ընթերցողին: Այս գործընթացը պարտադրված հատուկ գրական ժանր է, որը պայմանականորեն կարելի է անվանել «բանավոր հավաքագրում»: Այն ծագում է հույներին արդեն հայտնի էքֆրասիսի՝ արվեստի հուշարձանների բանավոր նկարագրության հիման վրա, բայց ընդլայնում է նման նկարագրության սահմանները՝ ներառելով այն ամենը, ինչ հետաքրքիր է մտավորականի համար՝ սկսած բնությունից մինչև մեխանիկա⁸:

⁸ **Поршнев В.**, Эkleктизм как мировоззрение интеллектуальной элиты птолемеевской Александрии, «Вестник» СПбГУ, КИ, март, 2011, с. 112.

Գրականությունը՝ որպես մարդկային փորձի հայելի, մշտապես փոփոխվում է՝ կախված ժամանակի մշակութային, սոցիալական, քաղաքական համատեքստից: 18-րդ դարի վերջից մինչև 20-րդ դարի սկիզբը այս գործընթացն առավել ակնառու է: Դա հատկապես կապված է բանաստեղծության և արձակի միջև սահմանների փոխակերպման հետ:

Այս հարցին անդրադարձել են բազմաթիվ ուսումնասիրողներ, այդ թվում՝ Յու. Օրլիցկին, Ժիրմունսկին, Ս. Կորմիլովը, Մ. Գասպարովը և այլք:

Պոեզիան և արձակը համարվում են գեղարվեստական խոսքի երկու տեսակ, որոնք խոսքի նյութը տարբեր կերպ են կազմակերպում: Պոեզիայի և արձակի տարբերությունը բացահայտում է նույնիսկ այս բառերի ստուգաբանությունը: Բանաստեղծություն *versus* (լատ.) — (անշարժ) նշանակում է «ետ շրջված», իսկ արձակ — *proversa* (լատ.) «առաջ գնացող»: Օրլիցկին մեկնաբանում է, որ «այս լատինական բառերի հակադրության մեջ թաքնված է երկու տեսակների մեջ եղած արմատական տարբերությունը՝ անընդհատ վերադառնալով (և մեզ՝ ընթերցողներին, վերադարձնելով արդեն կարդացածին) և միշտ ձգտելով առաջ՝ առանց հետ նայելու արդեն ասվածին⁹»:

Պոեզիան և արձակը մեզ են ներկայանում որպես բազմաշերտ համակարգ, որի հիմքում ընկած է պոեզիայի և արձակի՝ որպես գեղարվեստական մտածողության երկու տեսակների ընկալումը և խոսքի ձևակերպման երկու տեսակի տարբերակները: Հակառակ Պուշկինի աֆորիստական տողերի՝ «Они сошлись, волна и камень, стихи и проза, лед и пламень не столь различны меж собой¹⁰», պարզվում է, որ գրականության մեջ «պոեզիա - արձակ» հակապատկեր զույգի բաղադրիչներն ամենևին էլ իրարամերժ երևույթներ չեն: Չնայած այս առումով գրականագիտության մեջ միասնական տեսակետ չկա:

Ինչպես հայտնի է, արձակն առաջացել է բանաստեղծությունից ավելի ուշ: Իր «Պոեզիա և արձակ-պոետիկա և հոետորաբանություն»

⁹ **Орлицкий Ю.**, Стих и проза в русской литературе: очерки истории и теории / Ю. Б. Орлицкий. Воронеж: изд-во Воронеж, ун-та, 1991, 200 с.

¹⁰ **Пушкин А.**, Полное собрание сочинений: в 17 т., М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937–1949, 1959, Т. 1–17.

հողվածում Մ. Լ. Գասպարովը¹¹ դիտարկում է այս պատմական գործընթացը: Նա պոեզիայի առաջացումը բացատրում է հատկապես կարևոր տեքստերը հեշտ հիշվող ձևով շարադրելու անհրաժեշտությամբ, առաջին հերթին՝ աստվածաբանական բնույթի տեքստերը:

Ի հակադրություն պոեզիայի՝ արձակը զարգացավ որպես գործնական, փիլիսոփայական, հռետորական տեքստ, որը ձևավորվում էր ոչ թե պոետիկայի, այլ հռետորաբանության օրենքներով:

Պոեզիայի և արձակի խիստ սահմանազատման կողմնակիցները ապավինում են դասակարգման պատմական ավանդույթին և ժանրերի հստակ սահմանազատմանը, որը սկիզբ է առել կլասիցիզմի դարաշրջանից: Բայց հատկանշական է, որ արդեն գրականության զարգացման վաղ փուլերում պոեզիան սկսում է ազդել արձակի վրա: Հարցին, թե որքանո՞վ են տարբեր պոեզիան և արձակը, գրողներն ու գրականագետները պատասխանել են տարբեր ձևերով:

Գրականության մեջ անցումային, սահմանային երևույթների առկայությունը վկայում է չափածոյի և արձակի փոխներգործության մասին: Այս գործընթացը մանրամասն քննվում է Ս.Ի. Կորմիլովի «Գրականության տեսություն»¹² գրքում: Կորմիլովը չորս մարգինալ երևույթներից առանձնացնում է լապիդար մակագրությունները, ըստ այլ դասակարգման՝ «նվազագույն տեքստերը»:

Ինչպես հայտնի է, ուշ միջնադարյան հայ գրականության ուրույն տեսակ էր տապանաքարային կամ դամբանական անվանվող բանաստեղծությունը: Այն հիշեցնում է չափածո հիշատակարանները, ինչը պատահական չէ: Տապանաքարային բանաստեղծությունը ևս չափածո հիշատակարան էր տապանաքարի տակ ամփոփված մարդու կյանքի մասին՝ գրված դրվատական և ներբողական ոգով:

Պետերբուրգի Սմոլենսկյան հայկական գերեզմանոցի հայկական տապանաքարերի շարքում ևս մեծ տեղ են գրավում չափածո տողերով և գեղարվեստական արժեք ունեցող արձանագրությունները, որը մեկ

¹¹ **Гаспаров М.**, Поэзия и проза-поэтика и риторика // Историческая поэтика: литературные эпохи и типы художественного сознания: сб. ст. / отв. ред. П.А. Гринцер. — М: Языки русской литературы, 1994, с. 126–159.

¹² **Кормилов С.**, Основные понятия теории литературы: литературное произведение. Проза и стих: в помощь преподавателям, старшеклассникам и абитуриентам / С.И. Кормилов, М.: изд-во МГУ, 2002, 111 с.

անգամ ևս վկայում է քաղաքում եղած գրական ավանդույթների մասին, առանց որոնց հնարավոր չէր լինի նման արձանագրությունների ի հայտ գալը: Նաև, եթե համապատասխան գրական միջավայր և ճաշակ չլիներ, ապա չէին կարևորվի նման գրությունները, և հիմնական շեշտադրումը կդրվեր այդ հուշարձանների արտաքին շքեղության վրա:

Վերջինիս զուգահեռ, չափաժողովրդական և դամբանականի առկայությունը վկայում է համայնքում գրական խոսքին տրված կարևորությունը: Հիշատակելի են հատկապես տապանագրային չափաժողով երկու գերեզմանաքարեր, որոնք վերաբերում են Պետերբուրգի հայկական տպագրության հիմնադիր Գրիգոր Խալիբարյանին և հայ գրատպության առաջին կին հեղինակներից Մարիամ Սարաֆյանին, ով առավել հայտնի է Կլեոպատրա Սարաֆյան անվամբ:

Նրանց տապանաքարերի արձանագրությունները հիշեցնում են իրենց գրած գրքերի հիշատակարանների կենսագրական բարեխոսականների հատվածները՝ ունենալով թեմատիկ նույն ընդգրկումը: Ներկայացնելով նրանց կյանքի ընթացքը՝ այս դամբանականները կենսագրական լրացուցիչ տեղեկություններ են հաղորդում:

Խալիբարյանի 54 տողանոց դամբանականում ասվում է¹³.

Որ էր յերկրէն Սպահանու/ Եւ բնակիչ Նոր Զուղայու/ Ապա տանէն իւրմէ ելեալ/

Պանդխտութեան շրջագայեալ/ Սա էր հմուտ վաճառական,/ Յոյժ սիրեցեալ ի մէջ մարդկան:

Նրա տպագրական գործունեությունն այսպես է բնութագրվում.

Տպագրութեան հայոց կազմեալ,/ Զանազան տառիք շքեղացուցեալ,/

Տպիք գրեանս ի լոյս ածեալ/ Զեւ եւս բոլորըն կատարեալ:

Նույն գերեզմանոցի մի անշուք տապանաքարի տակ է հանգչում հայ տպագիր գրքի առաջին կին հեղինակներից և հայ ազատագրական մտքի XVIII դարի նշանավոր ներկայացուցիչներից Մովսես Սարաֆյանի դուստր Մարիամ Սարաֆյանը, ով հայտնի է Կլեոպատրա Սարաֆյան անվամբ: Դրա մասին ևս վկայություն գտնում ենք տապանագրային արձանագրության մեջ: Տապանաքարի 28 տողանոց չափա-

¹³ **Դիվան հայ վիմագրության**, Պրակ VIII, Ռուսաստանի Դաշնություն, աշխատ. Գր. Գրիգորյանի, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1999, էջ 83–84:

ծո դամբանագրիառաջին չորս տողերում ներկայացվում է նրա գեղեցկության և մտավոր արժանիքների դաշնությունը¹⁴։

Այս է շիրիմ ազնիւ մարմնոյ/ Մարիամայ չքնաղ տիկնոյ,

Սիրող ուսման եւ հանճարոյ/ Եւ շարադրիչ մի բառ գրքոյ։

Վերջին տողով նկատի ունի Սարաֆյանի հեղինակած «Ռուս-հայերեն բառարան»-ը։ Հաջորդող տողերով բացատրում է, թե ինչպես է Մարիամն իր գեղեցկության համար Եկատերինայի կողմից վերանվանվել Կլեոպատրա։

Սա սիրեցաւ ի թագուհւոյ/ Եկատերին մեծ կայսրուհւոյ,

Յորմէ էառ անուն պատուոյ/ Կլեօպատրա գեղեցկուհւոյ¹⁵։

Գրի դրոշմման հնարավոր երեք եղանակներով՝ ձեռագրային, տպագիր և վիմական արձանագրություններ, ստեղծված գրական ստեղծագործությունները վկայում են, որ XVIII դարի առաջին տասնամյակներից Պետերբուրգի հայ համայնքում սկսում է ձևավորվել գրական կյանքը՝ մի կողմից հիմնվելով ուշ միջնադարի հայ գրական և հատկապես բանաստեղծական ավանդների վրա, և մյուս կողմից ազդվելով ռուսական կայսրության արքունական այն գրականությունից, որը հանդիսավոր ներբողական ոճով իր գագաթնակետին էր հասնելու Եկատերինա Երկրորդի ժամանակաշրջանում։

Ինչպես որ արքունական գրականության ավանդները շարունակվեցին XIX դարում, այնպես և Պետերբուրգի հայ համայնքում գրական կյանքը սկսեց կրել այդ ոճը՝ պայմանավորված հատկապես կաթողիկոսական ընտրությունների և այդ առիթով կայսրական ընդունելություններով ստեղծված ներբողական գրականության ազդեցությամբ։

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ արձակի վերափոխմանն պոետիկացման միտումները պատմականորեն փոխարինում են միմյանց՝ ձևավորելով ալիքային գործընթաց։ Հետաքրքիր է, որ «ալիքային» վերափոխման գործընթացը առկա է նաև երաժշտության մեջ։

Պոեզիան և արձակը, ինչպես գրականության մեջ, այնպես էլ երաժշտության մեջ առանձնացված չեն անանցանելի պատնեշով։ Ըստ Բ.Վ. Տոմաշևսկու՝ դրանք պետք է ընկալվեն «ոչ թե որպես ամուր սահման ունեցող երկու շրջան, այլ որպես երկու բևեռ, ձգողականության

¹⁴Նույն տեղում, էջ 85։

¹⁵Նույն տեղում, էջ 87։

երկու կենտրոն, որոնց շուրջ տեղակայված են պատմականորեն իրական փաստերը...»¹⁶:

Այնուամենայնիվ, չնայած պոեզիայի և արձակի սահմանների աղավաղմանը, հատկապես 20-րդ դարում, նրանց միջև տարբերությունը մնում է ոչ այնքան կառուցվածքային մակարդակում, որքան գեղարվեստական մտածողության տիպաբանական մակարդակում:

Պուշկինի և Բարատինսկու ընկերոջ՝ ռուս բանաստեղծ և հասարակական գործիչ Վիլիելմ ֆոն Կյուխելբեկերի (Յարսկոյե Սելոյի ճեմարանում Պուշկինի համակուրսեցին) գրական-քննադատական ժառանգության մեջ¹⁷ ուշագրավ է «Պոեզիա և արձակ» բնորոշ վերնագրով հոդվածը (1835–1836): Դրանում քննադատը օգտագործում է մի քանի արդյունավետ հակադրություններ՝ պոեզիա-արձակ, բառի պոեզիա-բանաստեղծություն, բանաստեղծություններ-բանաստեղծական արձակ:

Քննադատը գրում է. «Եվ մենք տարածում ենք կարծիք, որ պոեզիայի ժամանակն անցել է, և մեզանում արձակն ավելի բարձր ու բարձր են պահանջում»: Այս դեպքում բանաստեղծությունը ընկալվում է որպես սուբստրատ, «բառի պոեզիան»՝ որպես ընդհանուր առմամբ էլեգանտ գրականության հիմք, որպես խոսքի ձև, որը գենետիկորեն կապված է երգեցողության, երաժշտարվեստի հետ: Կյուխելբեկերը հարց է առաջ քաշում՝ «կարո՞ղ է գոյություն ունենալ բառի պոեզիա՝ առանց բանաստեղծության»: Եվ պատասխանում է դրան՝ ասելով. «Որտեղ երգ կա, այնտեղ կա բանաստեղծություն»: Պոեզիան չի մեռնում և չի մեռնի արվեստը (բանաստեղծությունը), առանց որի երկրի վրա պոեզիան չէր գտնի դրսևորման միջոցներ և տարրեր»¹⁸: Վերջապես, պոեզիան լայնորեն հասկացվում է որպես ճշմարտության, բարության և գեղեցկության միասնություն, որպես գեղագիտական հիմք բոլոր արվեստների:¹⁹

¹⁶ **Томашевский Б.**, Стилистика и стихосложение: курс лекций, Л.: изд-во «Учпедгиз», 1959, 535 с.

¹⁷ **Кюхельбекер В.**, Избранные произведения: в 2 т. / В. К. Кюхельбекер; вступ. ст., подгот. текста и примеч. Н. В. Королевой. Л., изд-во «Советский писатель», 1967, Т. 1–2.

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 145, 146

¹⁹ Նույն տեղում

Ինչպես տեսնում եք, այս քննադատական հոդվածը անդրադառնում է 1830-ականների ռուս գրականության պոեզիայի և արձակի հարաբերակցության հետ կապված հարցերի գրեթե ամբողջ համալիրին:

Ինչպես նշում են ժամանակակից հետազոտողները, XIX դարի 30-ական թվականները ներկայացնում են ռուս գրականագիտության զարգացման նոր փուլ, որի առանձնահատկությունը երևում է «նրա երկու ձևերի՝ տեսության և գրականության պատմության սինթեզի» միտման մեջ»²⁰ որպես շնորհի՝ մտքերը հաջորդական հերթականությամբ արտահայտելու և, որպես այդ շնորհի արդյունք՝ լեզվական միջոցներով հոգու տարբեր դրսևորումների արտահայտելու համար:

Այս պարագայում մենք գործ ունենք մի երևույթի հետ, որ հայտնի է գրական էկլեկտիզմ անունով, մի երևույթ, որն առանձնանում է բանաստեղծական և արձակ տարբեր ձևերի, ժանրերի, ոճերի խառնուրդով և փոխներթափանցմամբ²¹: Այս միտումը բնորոշ է 19–20-րդ դարասկզբի ռուս, եվրոպական և հայ գրականությանը և հետաքրքրություն է ներկայացնում հասկանալու համաշխարհային գրականության զարգացումն այդ շրջանում:

Սրա արդիականությունը պայմանավորված է ազգային գրականության մեջ տեղի ունեցած գործընթացների խոր ընկալման անհրաժեշտությամբ, էկլեկտիկ հատկությունների դրսևորման ընդհանուր օրինաչափությունների և առանձնահատկությունների բացահայտմամբ, որը թույլ է տալիս ընդլայնել գեղարվեստական որոնումների և քննարկվող ժամանակաշրջանի առաջատար հեղինակների ստեղծագործական փորձերի գաղափարը:

19-րդ դարավերջի – 20-րդ դարասկզբի գրականությունն առանձնանում էր գրական շարժումների և ուղղությունների բազմազանությամբ, ինչպիսիք են ռոմանտիզմը, ռեալիզմը, սիմվոլիզմը և այլն²²: Հաճախ առաջատար հեղինակների ստեղծագործություններում նկատվում է տարբեր գրական ուղղությունների արտահայտման, բանաստեղծական և արձակ տարրերի խառնուրդ:

²⁰ **История русского литературоведения**, М., изд.-во «Наука», 1980, с. 78.

²¹ **Борев Ю.**, Эстетика, Москва: изд.-во «Высшая школа», 2002, 309 с.

²² **Лотман Ю.** О русской литературе, СПб.: изд.-во «Искусство», 1997, 848 с.

Պուշկինի՝ 1820-ական թթ-ի առաջին կեսից սկսված հակասությունը Բեստուժևի հետ շարունակվում է նաև 1830-ական թթ.-ին՝ անդրադառնալով արձակ ժանրերի և ռոմանտիկ գրականության զարգացման խնդիրներին:

1830 թվականին «Լիտերատուրնայա գազետա»-ում տպագրվել է Պուշկինի «Յուրի Միլոսլավսկի կամ ռուսները 1612 թվականին» հոդվածը: Հոդվածում հեղինակը տալիս է վեպի սահմանումը, որի տակ, ինչպես ինքն է նշում. «Մենք հասկանում ենք մտացածին շարադրանքում զարգացած պատմական դարաշրջանը»²³:

Ժամանակակից պատմական վեպի ակունքները բանաստեղծը տեսնում է Վալտեր Սքոթի գործերում, որի տաղանդավոր նմանակողներն էին, ինչպես նշված է հոդվածի սկզբի ուրվագծերում, Ֆ. Կուպերը և Ա. Մանզոնին:

Մի քանի տարի անց «Սովրեմեննիկ» ամսագրի երրորդ հատորում «Նամակ հրատարակչին» (1836) բաժնում, Պուշկինը, առարկելով Գոգոլի «Ամսագրային գրականությունը 1834 և 1835 թվականներին» հոդվածին, նշում է ռուս ընթերցող հասարակության աճող հետաքրքրությունը ոչ միայն ռուսական արձակի, այլև պոեզիայի նկատմամբ: «Դուք ասում եք, – գրում է նա, – որ վերջերս հասարակության մեջ նկատելի էր անտարբերությունը պոեզիայի նկատմամբ և որսը պատմավեպերի, վեպերի, այլնի նկատմամբ: Բայց, չէ՞ որ պոեզիան միշտ փոքր թվով ընտրյալներին է հաճելի, մինչդեռ պատմվածքներն ու վեպերը կարդացվում են բոլորի կողմից և ամենուր: Եվ որտե՞ղ եք նկատել այս անտարբերությունը: Ավելի շուտ, դուք կարող եք նախատել մեր բանաստեղծներին՝ անգործության, քան հասարակությանը՝ անտարբերության մեջ»²⁴:

1870–80-ական թվականների արևելահայ և արևմտահայ բանաստեղծների գրական ժառանգությունը սերտորեն առնչվում է հայ քնարերգության զարգացման գլխավոր գործընթացներին: Պոեզիայով զբաղվողների այս սերունդը ինչ-որ չափով մասնակցում էր գրական առաջընթացի մեծ գործին: Նրանց ստեղծագործությունների մեջ արտահայտվել են ժամանակի քաղաքական և հասարակական անցու-

²³ Лотман Ю. Путь Пушкина к прозе // Пушкин и русская литература: сб. науч. тр. Рига, 1986, с. 34–45.

²⁴ Նույն տեղում

դարձի որոշ կողմեր, անհատի ու միջավայրի, հոգեկանի ու սոցիալականի փոխհարաբերություններից ծնված տրամադրություններ ու խոհեր, որոնք գրապատմական հետաքրքրությունից բացի, նաև պոեզիայի զարգացման ընդհանուր գործընթացի մի քանի օրինաչափություններ մեկնաբանելու որոշ նյութ են տալիս: Սակայն ինչպես արևելահայ, այնպես էլ արևմտահայ ազգային կյանքի զարգացումը պատմաքաղաքական յուրօրինակ պայմանների բերումով ընթանում էր ոչ միատեսակ. երկու հատվածներում գրական գործընթացը երկփեղկված էր, և դրանցից յուրաքանչյուրն ուներ իր առաջընթացի ինքնուրույն ճանապարհն ու սոցիալական ազդակները:

1870-ական թվականների սկզբին արևելյան հատվածում նկատելիորեն նվազեց հետաքրքրությունը պոեզիայի նկատմամբ, որ նկատելի էր դեռևս նախորդ տասնամյակներում:

Ժամանակի մամուլը, առաջավոր մտավորականության ներկայացուցիչները, գրականության ականավոր գործիչները հանդես էին գալիս ազատագրական շարժման բազմապիսի ծրագրերով: Եվ այս ամենն իր ուրույն ազդեցությունն էր ունենում հրապարակախոսական հոդվածներում, արձակ գործերում, պոեզիայում: Առաջադիմական ռոմանտիզմը, որը 1850–60-ականներին այնպիսի հմայք էր տալիս հայրենիքի լուսավորության ու ազատության պատրանքներով տոգորված բազմաթիվ բանաստեղծների գործերին, նոր պայմաններում խոշոր ներկայացուցիչներ չունեցավ: Միայն Ռ. Պատկանյանի ազատաշունչ երկերն էին շարունակում հուզել ու բորբոքել փրկության հույսեր («Ազատ երգեր»):

1870-ական թվականներին ժամանակի առաջավոր պարբերականների էջերից համարյա իսպառ վերացան չափածո ստեղծագործությունները: «Մշակ»-ը հռչակեց բանաստեղծություններ չտպագրելու իր գրական քաղաքականությունը²⁵:

Պոեզիայի նկատմամբ այս «հիասթափությունը» բնավ նրա դերի ժխտումից չէր բխում: Կար Պատկանյան, սակայն կար նաև բանաստեղծական միջակությունների շարան. ժամանակի մամուլն իր դռները փակում էր նրանց դեմ:

²⁵ Հայ նոր գրականության պատմություն, Եր., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1964, հ. 3, էջ 591:

Գեղարվեստական արձակի զարգացումը 1870–1870-ական թթ. մի նոր շրջան է թևակոխում: Պատկերի, կերպարի, ժանրի, սյուժեի մշակումը, դրանց ազգային նկարագիր տալը այս զարգացման հիմնական բովանդակությունն են կազմում: Գեղարվեստական արձակի ժանրերը՝ ֆելիետոնը, գրույցը, ակնարկը, պատմվածքը, կենցաղային պատկերը, վեպը տարբերակման ենթարկվեցին²⁶: Այս շրջանում մշակվում էին ոչ միայն արձակի, այլև պոեզիայի ու դրամատուրգիայի ժանրերը՝ նորագույն գեղարվեստական մտածողությանը համապատասխան: 19-րդ դարի և 20-րդ դարի սկզբի մշակույթին բնորոշ ընդհանուր գործընթացները գրականության մեջ էկլեկտիկ ուղղությունների ի հայտ գալու պատճառներն ու նախադրյալներ են դառնում: Այս գործոնների ազդեցությամբ տեղի է ունեցել ակտիվ փորձարկումներ ձևի, ժանրային բազմազանության և լեզվական միջոցների հետ:

Գրական էկլեկտիզմը զգալի ազդեցություն է ունեցել գրական ձևերի և ժանրերի զարգացման վրա: Ժանրային սահմանների լուրջումը, քնարական, էպիկական և դրամատիկական սկզբունքների փոխներթափանցումը նպաստեցին նոր հիբրիդային ժանրերի առաջացմանը՝ քնարական-էպիկական պոեմներ, քնարական պատմվածքներ և այլն²⁷: Գեղարվեստական լեզվի հարստացմանը և գրականության արտահայտչական կարողությունների ընդլայնմանը նպաստեցին նաև էկլեկտիկ ուղղությունները:

Գրական էկլեկտիզմը կարող է սահմանվել որպես գեղարվեստական սկզբունք, որը բաղկացած է մեկ ստեղծագործության մեջ տարբեր, երբեմն հակասական, ոճական, ժանրային և կոմպոզիցիոն տարրերի գիտակցված միավորումից և խառնումից²⁸: Այս միտումը կապված է դասական կանոնների ճգնաժամի և գեղարվեստական նոր ձևերի որոնման հետ, որոնք կարող են առավելագույնս արտահայտել մարդկային փորձի բարդությունն ու բազմակողմանիությունը:

20-րդ դարասկզբի հայ գրականությունն աչքի է ընկել մի քանի ուղղությունների միաժամանակյա գործառույթով՝ ռեալիզմ, ռոմանտիզմ, սիմվոլիզմ, ավանգարդ, նշանավորվել է պոեզիայի ծաղկումով:

²⁶ Հայ նոր գրականության պատմություն, Եր., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1962, հ. 2, էջ 443:

²⁷ Гаспаров М., Поэзия и проза-поэтика и риторика, с. 126–159.

²⁸ Боров Ю., Эстетика, М., изд-во «Политиздат», 1988, 495 с.

Հետպատերազմյան տարիները նշանավորվեցին պատմավեպի ժանրի ստեղծագործություններով: Պոեզիան դառնում է առաջատար ժանր, իսկ արձակը ստանում է նոր ժանրային մշակումներ՝ քնարական մանրանկարչություն, հոգեբանական պատմություն:

Գրականության մեջ էկլեկտիկ ուղղությունների ի հայտ գալու պատճառներն ու նախադրյալները 19-րդ դարի և 20-րդ դարի սկզբի մշակույթին բնորոշ ընդհանուր գործընթացներն են: Այս գործոնների ազդեցությամբ տեղի է ունեցել ակտիվ փորձարկումներ ձևի, ժանրային բազմազանության և լեզվական միջոցների հետ:

Ռուս գրականության մեջ էկլեկտիզմի վառ օրինակ են Մ.Յու. Լերմոնտովի ստեղծագործությունները: Նրա «Դևը» (1829–1839) պոեմում առեղծվածային, փիլիսոփայական և սիրային մոտիվները ի հայտ են գալիս համատեղ²⁹: Նմանատիպ առանձնահատկություններ կարելի է գտնել Լերմոնտովի տեքստերում. քնարական հերոսի բարդ հոգեվիճակները իրենց դրսևորումն են գտնում բանաստեղծական և արձակ հնարքների համաձուլվածքում:

Նմանատիպ միտումներ են նկատվում Ֆ. Տյուտչևի և Ա. Ֆետի պոեզիայում, որտեղ բանաստեղծական բառերը միահյուսված են խորունկ և փիլիսոփայական քնարերգությանն ազգակից պոեմների ժանրամոտիվային տեսակներում:

Ժամանակակից պոլիկինագիտության մեջ ոչ ոք Պուշկինի ստեղծագործության ընդհանուր էվոլյուցիայի գաղափարի հետ կապված առարկություն չունի: Այն, ինչպես հայտնի է, կապված է նրա՝ դեպի արձակ շարժման հետ: Այս շարժման մեխանիզմը մի կողմից կարող է ընկալվել որպես անցում չափաձոյից արձակին³⁰,

Այս կապակցությամբ Յու. Մ. Լոտմանը իրավացիորեն նկատում է, որ «չափաձոյի և արձակի երկխոսականությունը կազմում է Պուշկինի ողջ ստեղծագործական տեքստի ձևավորման էական կողմերերից մեկը³¹»:

²⁹ **Карташова И.**, Творчество М.Ю. Лермонтова в контексте русской и европейской романтической традиции. М., изд-во «Наука», 2003, 248 с.

³⁰ **Эйхенбаум Б.**, Путь Пушкина к прозе // Эйхенбаум Б.М. О прозе. Л., изд-во «Художественная литература», 1969, с. 230.

³¹ **Лотман Ю.**, К структуре диалогического текста в поэмах Пушкина // Лотман Ю. М. Пушкин. СПб., изд-во Искусство-СПБ, 1998, с. 236.

Բանաստեղծությունը և արձակը, որպես գոյաբանական կատեգորիաներ, որոնք բացահայտում են մարդու և աշխարհի, կյանքի և արվեստի միաժամանակյա ինքնությունն ու դիմադրությունը, ամբողջական և կատարյալ գեղագիտական մարմնավորում են ստանում Պուշկինի «Եվգենի Օնեգին» վեպում: Նրա մեջ պոեզիան, հիշելով իր խորքային ակունքները, իր համաշխարհային և ազգային փորձը, արձակին հանդիպում է գրական գործընթացի լիարժեք մուտքի պահին, այն ինքն իր մեջ ձեռք բերելու պահին և պոեզիայի հետ երկխոսության մեջ: Ստեղծագործության սյուժետային հենքն է կազմում հերոսների, հեղինակի և վեպի կենսաստեղծման առկայությունը, որ Պուշկինի գործերում գեղարվեստական խոսքի ներքին օրգանական գոյաբանական բնույթն է կազմում: Բառը, որը միաժամանակ դարձել է և՛ «առարկա», և՛ ինքնագիտակցություն, պարզվում է, որ համարժեք է աշխարհին, և վեպում ստեղծված աշխարհատեսությանը: Գեղարվեստական պրոզիմետրիայի³² երևույթը համարվում է պոեզիայի և արձակի սինթեզը բացահայտող ձևերից մեկը: Այն լայն տարածում է գտել Պուշկինի դարաշրջանի էպիստոլյար մշակույթում, ներառյալ Լերմոնտովի նամակներում: Ռոմանտիկ մշակույթում իրականացված արվեստի տարբեր տեսակների սինթեզը, գրական սեռերի և ժանրերի սինթեզը, դրանց իմաստային և գեղագիտական «հանրագիտարանը» փոփոխվող աշխարհի, ինքնիշխան «ես»-ի նկատմամբ դառնում են Պուշկինի ցիկլի մի տեսակ միկրո մոդել:

Տեքստի կառուցման այս սկզբունքը ծավալվեց չափածոի և արձակի հակադրության ֆոնին՝ որպես դինամիկ ընդդիմություն՝ ձևավորելով դարաշրջանի մշակույթը:

Նման էկլեկտիկական միտումները բնորոշ էին դիտարկվող ժամանակաշրջանի եվրոպական գրականությանը: Այսպես, Ֆրանսիայում կարելի է նշել Վիկտոր Հյուգոյի ստեղծագործությունները, որոնցում նկատվում է ռոմանտիկ, իրատեսական և խորհրդանշական տարրերի խառնուրդ³³: Նրա «Փարիզի Աստվածամոր տաճարը» վեպը (1831) ցու-

³² Պրոզիմետր (լատ. prosimetrum) - գրական ձև, որը կապում է արձակ և բանաստեղծական բեկորները մեկ ստեղծագործության մեջ:

³³ **Рейзов Б.**, Французская романтическая историография (1815–1830), Ленинград, изд-во «Наука», 1989, 193 с.

ցադրում է պատմական տարեգրության, գոթական արձակի և բանաստեղծական քնարականության համադրություն:

Գերմանիայում գրական էկլեկտիզմի վառ օրինակ է Հայնրիխ Հայնեի ստեղծագործությունը: Նրա բառերը առանձնանում են հեզնանքի, սարկազմի, ռոմանտիկ դրդապատճառների և իրականության իրատեսական ընկալման յուրահատուկ համադրությամբ³⁴: Հայնեի բանաստեղծությունները հաճախ համատեղում են երգի, բալլադի և փիլիսոփայական մեդիտացիայի տարրերը:

19-րդ դարավերջին 20-րդ դարի սկզբին հայ գրականության մեջ զգալի վերափոխումներ տեղի ունեցան՝ կապված պոեզիայի և արձակի սահմանների լուրջման, ինչպես նաև գրական էկլեկտիկայի հատուկ տեսակի ձևավորման հետ: Այս գործընթացները հստակորեն արտացոլվել են այն ժամանակվա հայ առաջատար գրողների ու բանաստեղծների ստեղծագործություններում (Հ. Թումանյան, Ա. Իսահակյան և Ե. Չարենց)

Նրանց ստեղծագործությունները ցույց են տալիս տարբեր ժանրերի բնորոշ սինթեզ, որը կապված է ինչպես ռուսական, այնպես էլ եվրոպական գրական ավանդույթների ազդեցության հետ:

Թումանյանի ստեղծագործություններում առկա է քնարական և էպիկական ժանրերի օրգանական սինթեզ՝ լրդելով բանաստեղծական և արձակ ձևերի սահմանները: Դա դրսևորվում է, մասնավորապես, բազմաթիվ «արձակ բանաստեղծություններում»: Այստեղ Թումանյանը դիմում է հայ մշակույթի բանահյուսական ակունքներին, բայց միևնույն ժամանակ իր տեքստերին օժտում է եվրոպական ռոմանտիկ արձակին բնորոշ հոգեբանական հատկանիշներով և փիլիսոփայական խորությամբ. «Ես էլ իբրև կովկասցի ու լեռնցի, սիրել եմ այդ երգերն ու պոեմները.... անշուշտ, նրանք դրդել են ինչ ու տվել պոեմայի այն ձևը, որով գրել եմ ես, որովհետև մեր գրականության մեջ այդ տեսակ պոեմա չի եղել, որ երգեր մեր բնությունը, ժողովրդի սովորություններն ու ավանդությունները³⁵:

Նմանատիպ միտումներ կարելի է նկատել նաև Վահան Տերյանի պոեզիայում, ուր ակներև է քնարական, պատմողական և դրամատի-

³⁴ **Самарин Р.**, Генрих Гейне. Очерк творчества. М., изд-во «Художественная литература», 1977, 364 с.

³⁵ **Թումանյան Նվ.**, Թումանյանը քննադատ, Եր., Պետհրատ, 1939, էջ 100:

կական բաղադրիչների միախառնումը: Նրա բանաստեղծություններն առանձնանում են գեղարվեստական միջոցների հարստությամբ, պատկերների, փոխաբերության և արձակի տարրերի համադրությամբ:

19–20-րդ դարերի սահմանագծին հայ գրականությունը էականորեն ենթարկվել է ռուսական և եվրոպական գրական ավանդույթների ազդեցությանը: Այս շրջանի շատ հայ հեղինակներ կրել են են Ա.Ս. Պուշկինի, Մ.Յու. Լերմոնտովի, Ֆ.Մ. Դոստոևսկու, Լ.Ն. Տոլստոյի, ինչպես նաև արևմտաեվրոպական գրականության ներկայացուցիչների՝ Շ. Բոդլերի, Գ. Իբսենի, Օ. Ուայլդի և ուրիշների ազդեցությունը:

Հովհաննես Թումանյանը հայ մեծագույն բանաստեղծներից է, ով էական ազդեցություն է ունեցել ազգային գրականության զարգացման վրա: Նրա ստեղծագործությանը բնորոշ է բանահյուսության, ռեալիստական և ռոմանտիկ ավանդույթների սինթեզը: Նրա պոեզիայում արտացոլվել են սիրո, բնության մոտիվներ, փիլիսոփայական մտորումներ հայ ժողովրդի ճակատագրի վերաբերյալ:

Ավետիք Իսահակյանի ստեղծագործությունը նշանավորվում է սիմվոլիզմի և իմպրեսիոնիզմի ազդեցությամբ: Իսահակյանի պոեզիայում գերակշռում են հայրենասիրության թեմաները, հայրենիքի ճակատագրի վիշտը, միայնության փիլիսոփայական դրդապատճառները և գոյության հոռետեսությունը:

Եղիշե Չարենցը հայ գրական ավանգարդի ականավոր ներկայացուցիչ է: Նրա պոեզիան բնութագրվում է էքսպրեսիոնիստական հակումներով և ռեալիստական և մոդեռնիստական տեխնիկայի համադրությամբ: Նրա ստեղծագործության հիմնական թեմաներն են հեղափոխական պաթոսը, սոցիալական բողոքը, քնարական մեղիտացիաները մարդու ճակատագրի և ազգային ինքնության մասին:

Եզրակացություններ

Ամփոփելով, ասենք, որ հայ գրականությունը 19–20-րդ դդ. զարգացել է ռուսական և եվրոպական գրական ավանդույթների հետ սերտ փոխազդեցությամբ: Հովհաննես Թումանյանի, Ավետիք Իսահակյանի, Եղիշե Չարենցի, Վահան Տերյանի ստեղծագործությունները հստակ արտացոլում էին հայ պոեզիայի էվոլյուցիան՝ համահունչ այս շրջանի գրական գործընթացին:

Այս ժամանակաշրջանի հայ գրողների գործերը վկայություններն են տարբեր ազդեցություններ ներառելու և արվեստի նոր ձևեր ստեղծելու կարողության, որոնք նկատելի հետք են թողել գրական ժառանգության վրա: Պոեզիայի և արձակի համակեցությունը նույն գրական կառուցվածքում, որը բնորոշ է էկլեկտիզմին, հեղինակներին թույլ է տալիս իմաստավորել մարդկային փորձի խորությունը և արտահայտել բարդ հուզական վիճակներ: Որպես սինթեզի ձև, այն ժամանակակից հետազոտությունների արդիական ուղղություն է:

Գրական էկլեկտիզմը ձևավորվում է միջմշակութային ազդեցությունների դաշտում: Տարբեր գրական ավանդույթների միահյուսումը ստեղծում է գրական ստեղծագործության յուրահատուկ գունապնակ, որտեղ յուրաքանչյուր ծայն դառնում է մշակույթների միջև ընդհանուր երկխոսության կարևոր մասնիկ: Այս համատեքստում էկլեկտիզմը դառնում է ոչ միայն գրական տեխնիկա, այլև հեղինակի և ընթերցողի միջև հաղորդակցության կարևոր միջոց: Այն հեղինակներին հնարավորություն է տալիս շրջանցել ժանրերի ավանդական սահմանները և ստեղծագործական ինքնադրսևորման նոր ուղիներ է բացում: Սա, իր հերթին, տարածություն է ստեղծում գրականության մեջ բազմիմաստության և բազմաձայնության համար, ինչը ընթերցողներին հնարավորություն է տալիս նորովի ընկալելու տեքստերը՝ գտնելով դրանց մեջ խորքային իմաստներ: Հարկ է նշել, որ էկլեկտիզմը կարող է հետաքրքրություն առաջացնել ինչպես լայն հասարակության, այնպես էլ գրական քննադատության համար, քանի որ դա ժանրի ավանդական սահմանները հաղթահարելու և գեղարվեստական արտահայտման նոր ձևեր գտնելու փորձ է, որը բնորոշ է անցումային ժամանակամրջաններին:

ДОНАРА МКРТЧЯН

*Кандидат филологических наук,
доцент факультета востоковедения
Санкт-Петербургского государственного университета*

НА ГРАНИ ПОЭЗИИ И ПРОЗЫ. ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЭКЛЕКТИЗМ

Резюме

Статья исследует взаимодействие поэзии и прозы, а также различные виды этого взаимодействия в литературе. Основное внимание уделяется активизации поэтического подтекста в прозе и проявлению прозаического в поэзии. Рассматриваются типологии литературных текстов на границе этих жанров, а также их исторический контекст. Эклектизм в литературе не является новым явлением; его корни уходят далеко в историю развития искусств, где границы между жанрами и стилями всегда были несколько размытыми. Однако именно в наши дни эклектизм проявляет себя особенно ярко и актуально, отражая характер культурного, социального и технологического контекста, в котором мы существуем. Литература на стыке поэзии и прозы становится средством выражения сложных эмоций, социальных вопросов и культурных изменений, позволяя авторам не только уходить от устоявшихся форм, но и создавать новые, гибкие и адаптивные конструкции. Произведения, в которых мы наблюдаем элементы обеих форм, не просто сочетают в себе разные формы, но и создают тем самым возможность для пересмотра жанровых норм, критического осмысления и анализа действительности через призму многозначности и многообразия.

Ключевые слова: *литературная эклектика, взаимодействие поэзии и прозы, русская литература, европейская литература, армянская литература, «пограничные», «маргинальные» состояния поэзии и прозы.*

DONARA MKRTCHYAN

Candidate of Philological Sciences

Associate Professor of the Faculty of Oriental Studies

Saint Petersburg State University,

ON THE BORDER OF POETRY AND PROSE. LITERARY ECLECTICISM

Abstract

The article explores the interaction of poetry and prose, as well as various types of this interaction in literature. The main attention is paid to the activation of the poetic subtext in prose and the manifestation of the prosaic in poetry. The typologies of literary texts on the border of these genres, as well as their historical context, are considered. Eclecticism in literature is not a new phenomenon; its roots go far back in the history of the development of the arts, where the boundaries between genres and styles have always been somewhat blurred. However, it is in our days that eclecticism manifests itself especially vividly and relevant, reflecting the nature of the cultural, social and technological context in which we exist. Literature at the junction of poetry and prose becomes a means of expressing complex emotions, social issues and cultural changes, allowing authors not only to move away from established forms, but also to create new, flexible and adaptive constructions. The works in which we observe elements of both forms do not just combine different forms.

Keywords: *literary eclecticism, interaction of poetry and prose, Russian literature, European literature, Armenian literature, “borderline”, “marginal” states of poetry and prose.*